

O‘YIN – BOLALARNING YETAKCHI FAOLIYATI

Maxkambayeva Shaxrizoda Xusan qizi
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda
xorijiy til yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Binoqulova Dilnora Sirojiddin qizi
JDPU, Maktabgacha va boshlang‘ich
ta‘limda xorijiy til yo‘nalishi
543-22 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maktabgacha ta‘lim tizimini yaxlit uzluksiz ta‘lim tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta‘lim muassasalari tarmog‘ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta‘minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ma‘naviy-estetik va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy ta‘lim dasturlari va texnologiyalarini ta‘lim-tarbiya jarayoniga joriy etish, ularning maktabga tayyorgarlik darajasini tubdan oshirish maqsadida bolalarga xorijiy tillarni o‘yin faoliyati bilan o‘rgatib dars samaradorligini yanada oshirish haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: faoliyat, ijodiy o‘yinlar, sujetli-rolli; dramalashtirish, qurilish, lotto, juft rasmlar, domino, labirint, xalq milliy o‘yinlari, diqqat, tafakkur, idrok, psixik jarayon, bilish jarayonlari, texnologiya.

Abstract. In this article, further improvement of the preschool education system as an important link of the integrated continuous education system, expansion of the network of preschool educational institutions and strengthening of the material and technical base, providing them with qualified pedagogic personnel, children every about the introduction of modern educational programs and technologies that develop intellectually, spiritually, aesthetically and physically into the educational process, and to increase the effectiveness of the lesson by teaching foreign languages to children with play activities in order to radically increase their level of preparation for school stated.

Key words: activity, creative games, role-playing; dramatization, construction, lotto, double pictures, domino, labyrinth, national games of the people, attention, thinking, perception, mental process, cognitive processes, technology.

Mamlakatimiz mustaqillika erishgandan so‘ng ta‘lim sohasini, xususan ingliz tilini rivojlantirishga katta e‘tibor berildi. Ingliz tili uzluksiz ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida o‘quvchu – yoshlar o‘rtasida rivojlantirishda zamonaviy ta‘lim texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil O‘zbekiston Respublikasi siyosiy va iqtisodiy, ma‘naviy-ma‘rifiy ravnaqida chet tillarni mukkamal bilish davrimizning ustuvor vazifasiga aylandi. Shu bois, chet tillarni o‘rganish va o‘rgatishda zamonaviy metodlardan foydalanish zaruriyati paydo bo‘ldi. Ushbu masala yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti

I.A.Karimov shunday degan edi: “Hozirgi paytda xorijiy tillarni o’rganish va o’rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu ham, albatta, bejiz emas. Bugun jahon hamjamiyatida o’ziga munosib o’rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o’z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimizga xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo’qdir”

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, xalqimizning azaliy orzusi bo’lib, ajdodlarimiz ma’rifat, ma’naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o’rgatish, ularni komillikka yetaklash yo’llari, qonun-qoidalarini muttasil izlaganlar. Bu esa pedagogika fanining maydonga kelishiga sabab bo’lgan. Chunki insonning ma’rifatli va ma’naviy komillikka erishishi pedagogika fanining yetakchiligida amalga oshiriladi.

O’tgan davr mobaynida mamlakatimizda o’sib borayotgan avlodni sog’lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo’yicha keng ko’lamli ishlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar nodavlat maktabgacha ta’lim muassasalari sonini yanada oshirish va ular ko’rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo’ldi.

Jamiyatning ma’naviy takomili unda amalga oshiriladigan ta’lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog’liqdir. Shu boisdan ham ta’limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma-bosqich ta’lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samarali kechishini ta’minlash zaruriyati yuzaga keladi. Ma’lumki, bolalarning asosiy vaqti o’yin bilan o’tadi.

O’yin — maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati bo’lib hisoblanadi. O’yin jarayonida bola shaxsi faoliyat subyekti sifatida shakllana boshlaydi. O’yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o’ziga qaratib kelgan. O’rta Osiyo madaniyati tarixiga nazar solsak, oilada farzand tarbiyasiga juda katta e’tibor qaratilgan.

Mashhur allomalardan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiylar o’z asarlarida xalqimizga xos bo’lgan farzand tarbiyasi ustida fikr yuritganlar. Xalq pedagogikasini o’rganish davomida olimlarning farzand ta’lim-tarbiyasi va odob-axloqqa oid asarlarida, bolalarni tarbiyalashda tarbiyaviy ishning eng ta’sirchan uslubi — o’yin shaklidan juda keng foydalanilganligini ko’ramiz.

O’tmish pedagog olimlaridan P.F. Lesgaft, K.D. Ushinskiy tomonidan o’yin nazariyasi ishlab chiqilgan. O’yinning mehnat jarayoni asosida paydo bo’lganligi va uning yosh avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlashdagi roli, o’yin mazmunining bola shaxsini shakllantirishdagi ahamiyatini K.D. Ushinskiy asoslab berdi. Rus olimlari san’atning kelib chiqishini tadqiq qilayotganlarida bolalar o’yinlariga

e'tibor qiladilar. Ularning fikricha, kishilik tarixida o'yinlar san'at kabi, mehnat paydo bo'lgandan so'ng va uning asosida vujudga kelgan. Jamiyat hayotida mehnat jarayonida bolalar kattalar mehnatiga taqlid qilish orqali o'ynaydilar, xuddi shu o'yin keyinchalik bolalarni mehnat faoliyatiga tayyorlashda muhim bosqich bo'lib hisoblanadi.

P.F. Lesgaft «Bola dastlabki o'yinida tevarak-atrofdagi voqeahodisalarga taqlid qiladi, o'yin ijtimoiy voqelikni aks ettiradi», deb izohlagan edi. Buyuk psixolog D.V. Elkonin o'yinning kelib chiqishiga oid yangi g'oyani ilgari suradi. Jamiyatning dastlabki taraqqiyotidayoq bolalarning kattalar hayoti va mehnatida ishtirok etishlari, bolalarning mehnat qilishlari uchun qulay o'yinchoq — mehnat qurollari ishlab chiqilgan. O'yinchoq-qurollar paydo bo'lishi natijasida rolli o'yinlar paydo bo'ladi. D.V. Elkonin kattalar mehnatida ishtirok etish orqali bolada mehnat qilishga intilish hissini uyg'otish zarurligi g'oyasini ilgari surgan.

Maktabgacha pedagogikada o'yin nazariyasi ijtimoiy faoliyat hisoblanib, mehnatning tarixiy rivojlanish jarayonida paydo bo'ladi. O'yin doimo hayotni aks ettiradi. Shuning uchun uning mazmuni ijtimoiy voqelikda o'zgarib turadi.

O'yin — maqsadga qaratilgan o'ylangan jarayondir. O'yin jarayoni asosida o'quv faoliyati rivojlanadi. Bola yoshligida qancha ko'p o'ynasa, bu maktabda yaxshi o'qishiga va keyinchalik mehnat faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'yin — buyumli predmetli va ijtimoiy voqelikda harakat qilish va uni anglashga yo'naltirilgan jarayondir. U o'zining kelib chiqish, yo'nalish va mazmuniga ko'ra ijtimoiy voqelik hisoblanadi. O'yin, bu — bola faoliyatining yorqin turi. Unda maqsadning mavjudligi, sabablar, amalga oshirish vositalarining rejali harakatlari, natijaning mavjudligi uning o'ziga xosligidir. Xususiyatlarning orasida sabablarning o'ziga xosligi asosiy hisoblanadi. O'yin jarayonida bolaning psixik bilish jarayoni, irodasi, hissiyoti, ehtiyoji va qiziqishlari, ta'sirchanligi — uning butun shaxsiyati shakllanadi.

Bola o'yinda o'zining bevosita ehtiyoj va qiziqishlaridan kelib chiqadi. Bolalarning o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. O'yin o'z mazmuni va tashkil etilishi, bolalarga ta'sir ko'rsatish darajasi, buyumlarning turlari hamda kelib chiqishiga ko'ra ijodiy va qoidali o'yinlarga bo'linadi.

Ijodiy o'yinlar — bolalarning mustaqil, ijodiy, o'zlari o'ylab chiqqan o'yin majmuyi. Bunda bolalar o'z taassurotlari, borliq hayotdagi tushunchalari va unga bo'lgan o'z munosabatlarini aks ettiradi. Ijodiy o'yinlar quyidagi turkumlarga bo'linadi:

- ✓ sujetli-rolli;
- ✓ dramalashtirilgan;
- ✓ qurilish;
- ✓ tabiat materiallari bilan o'ynaladigan o'yinlar.

Ijodiy o'yinlar va ularga rahbarlik. Ijodiy o'yinlar boshqa tur o'yinlardan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- O'yin mazmunining o'ziga xosligi.
- Rollarning mavjudligi.

➤ Xayoliy vaziyatning mavjudligi.

O'yin mazmunining o'ziga xosligi uning eng muhim xususiyatlaridan biridir. Pedagog va psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, kattalarning ijtimoiy hayoti o'zining rang-barang ko'rinishlari bilan sujetli-rolli o'yinlarning mazmuni bo'lib xizmat qilgan ekan. Ular bolalar kattalar ijtimoiy hayotining namunasini oladigan faoliyat turi o'yin ekanligini asoslab berdilar.

Ijodiy o'yinlar sujetlari va mazmunining rang-barangligi, ularni tavsiflash zaruratini keltirib chiqaradi. Sujet o'yin faoliyati tizimida asosiy komponent sifatida o'z ichiga personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini oladi. Ijodiy o'yinlarda xayoliy vaziyatning mavjud bo'lishi bolaning tafakkurini o'stirib, sujet va rollar o'yin mazmunini takomillashtiradi. Ijodiy sujetli-rolli o'yinlarning o'ziga xos sabablari mavjuddir. Buning eng asosiy sababi — bolalarning kattalar bilan birgalikda ijtimoiy hayot kechirishga intilishidir. Bu sabablar bolaning yoshiga qarab, o'yin mazmuniga qarab o'zgarib boradi. Kichik yoshdagi bolalarda asosiy sabab buyumlar bilan bajariladigan qiziqarli harakatlar bo'lsa, bola katta bo'lgan sari o'yindagi kattalar harakatlarini va munosabatlarini qayta aks ettirish asosiy sabab bo'lib xizmat qiladi.

Shunga ko'ra, o'yinlarni sujeti, mazmuniga ko'ra uch guruhga bo'lish mumkin:

1. Maishiy o'yinlar (oila, bolalar bog'chasi va boshqa voqelikni aks ettiradigan).
2. Mehnat mavzuyidagi o'yinlar (oila va kattalar mehnatida ishtirok etish, o'z-o'ziga xizmat va boshq.)
3. Ijtimoiy mavzudagi o'yinlar.

Bolalar rollarni tanlab o'ynaydilar. Sujetli-rolli o'yinlarda xatti-harakatlarni, qoidalarni egallash asosida, rolda mujassamlashtirilgan axloqiy qoidalar ham o'zlashtiriladi. O'yinda kishilar turmushiga, ishlariga, jamiyatdagi xulq-atvor me'yor va qoidalariga ijobiy munosabat shakllantiriladi. Xuddi shu jarayonda o'yin muomala madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida ham yuzaga keladi.

Aqliy tarbiyaning asosiy vositalaridan biri sujetli o'yin hisoblanib, unda bola atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni aks ettirib, xayolan ularni qayta tiklaydi. O'yinning xayoliy vaziyati bolaning aqliy faoliyatining rivojlanishiga doimo ta'sir ko'rsatadi.

D.B. Elkonin sujetli-rolli o'yinni birgalikda o'ynaladigan o'yinda tasvirlanayotgan voqealarga, harakatlarga, buyumlarga nisbatan o'z nuqtayi nazarini boshqalar nuqtayi nazari bilan jamlash masalasi shakllanishi natijasida yalpi tafakkur bosqichiga o'tishga imkon beruvchi bilishga oid jarayon yuz berishini ta'kidlab o'tgan.

O'yinning san'atga yaqinligi sujetli-rolli o'yinlardan estetik tarbiyada foydalanish imkonini yaratadi. Bola o'yindagi ijodkorlik bilan bog'liq boigan tuyg'ular estetik tuyg'ularga yaqin turadi. O'yinda bolaning katta harakat tajribasi shakllanadi. Turli harakatlarni rivojlantirish va takomillashtirish uchun qulay sharoit yaratiladi, bola rolga kiradi, o'z roliga oid xatti-harakatlarni amalga

o'shirish uchun tasvirlayotgan rollarning o'ziga xos xususiyatlarini ongli ravishda ifodalaydi.

Ikki yoshdagi bolalar hayotida sujetli o'yinchoqlar bilan juda oddiy o'yinlar o'tkaziladi. Bolalar bu o'yinchoqlarni qo'lda ushlab yuradilar, siqib ko'radilar, yerga tashlab ko'radilar, o'yinchoqlarni g'ildiratadilar, o'yinchoqda nima tasvirlanganligiga e'tibor bermaydilar. Bu yoshda kundalik hayotda tevarakatrofdagi katta kishilar va bolalar harakatini kuzatib borishni, bu harakatlarni o'z o'yinlarida aks ettirishni o'rgatish lozim (masalan, qo'g'irchoqni ovqatlantirish, uyquga yotqizish va boshq.). Bu yoshda buyumli o'yin bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

❖ bosqichda bolalar o'yinchoqlar bilan kattalar harakatlariga taqlid qiladilar;

❖ bosqichda o'zlashtirgan harakatlarni mustaqil bajara boshlaydilar, so'ngra bu harakatlarni boshqa buyumlarga ko'chiradilar;

❖ bosqichda tasviriy o'yin vujudga keladi, uning mazmunini shartli qurollar bilan bajariladigan harakatlar tashkil qiladi.

Bola kundalik hayotda kuzatgan buyumlar bilan bajariladigan harakatlarga taqlid qiladi (gazeta o'qiydi, yer chopadi, kir yuvadi), bularning hammasi sujetli-rolli o'yin uchun sharoit yaratadi. Uch yoshga qadam qo'yan bolalar bilan suhbatlar, kuzatishlar o'tkazish, ularga hikoya va ertaklar o'qib berish, maslahat berish orqali o'yinlarga qiziqtirish kerak.

O'yinda bolalarni katta ish-harakatning faqat tashqi tomonigagina taqlid qildirmay, balki ularni odamlaming, mehnatga boigan munosabatlariga ham taqlid qildirish, bolalarda ahillik bilan o'ynay olish, rollarni taqsimlay bilish, ko'zlangan maqsadga erisha olish, ko'nikmalarini tarbiyalash, tortinchoq va uyatchan bolalarga loyiq rollarni taklif qilib, ularning o'yinga qo'shilishiga yordam berish kerak. Bolalarda xayol tasavvurlarini o'stirish ularda mustaqil biron yangi o'yinni ijod etish, bu o'yinga kerakli narsalarni tanlash, binolar qurish, ba'zi o'yinchoqlarni o'z qoi bilan yasash, badiiy mashg'ulotlarda orttirgan malakalarini o'yinda qo'llash, qo'shiqlar aytish, she'r o'qish, chizgan rasmlaridan va yasagan narsalaridan foydalanish istagini uyg'otadi.

Jamoa o'yinining paydo bo'lishi uning mazmunini ham, tuzilishini ham tez rivojlantirish va o'zlashtirish imkonini yaratadi. Bolalar o'yinlari mavzuyining o'zgarishida maishiy o'yinlardan mehnat, ishlab chiqarish sujetiga ega bo'lgan o'yinlarga, so'ng turli ijtimoiy voqea va hodisalar aks ettiriladigan o'yinlarga o'tiladi. O'yinning mazmuni ham rivojlanadi. Katta yoshli bolalar hayotida harakatlar qatorida xilma-xil ijtimoiy munosabatlar, xatti-harakatlar ham aks eta boshlaydi. O'yinlar mavzuyi doirasining kengayishi, ular mazmunining teranlashuvi, o'yin shakli va tuzilishining o'zgarishiga olib keladi. Tayyorgarlik davri, o'yinga kirishish, o'yindagi harakatlarni muhokama qilish, asosiylarini belgilab olish jarayonlariga bo'linadi. Bu jarayonlar o'yin mazmunini to'laroq ifoda eta olishga, o'zaro iliq munosabatlarni o'rnatishda kelishib olishga yordam beradi.

O'yinni rivojlantirish uchun o'yinga qo'yiladigan talablar mazmunini o'zgartirish kerak. O'yin vaziyatini tanlash o'yinga rahbarlik qilayotgan pedagogning mahoratiga, qiziqishiga bog'liq. Sijetli-rolli o'yinlar mazmunining o'ziga xos tomonlarini mashhur pedagog va psixologlardan D.B.Elkonin, D.V. Mendjeritskiy, P.E.Samorukova va boshqalar o'z kuzatuvlarida chuqur o'rganganlar. Sijet o'yin faoliyatida asosiy komponent bo'lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o'z ichiga oladi. Sijetli-rolli o'yinlar o'z mazmun va mohiyatiga ko'ra jamoa o'yini bo'lib hisoblansa-da, yakka holda o'ynalmaydi degan fikni keltirib chiqarmasligi kerak. Sijetli-rolli o'yinlar bolaning aqliy, axloqiy, jismoniy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etib, bunda bola ehtiyoji va malakasi tarbiyalanib, shakllanib boradi. Sijetli-rolli o'yinlarga rahbarlik qilish quyidagi asosiy bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. bosqich. Bolalarning qiziqishlarini, ulardagi sijetli o'yinlar rivojlanishi darajasini o'rganishning asosiy vositasi quyidagilar:

⇒ bolalar o'yinlarini kuzatish;

⇒ o'yin rivojining asosiy yo'nalishlari, o'yin mavzusi, o'yin mazmuni, bola o'yin faoliyatining rivoji, o'yinda o'zaro munosabatlarning rivojlanishi bo'yicha tavsifnoma tuzish;

⇒ o'yinga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2. bosqich. Kattalarning o'yin mavzuyi va mazmuniga ta'sir etishi:

⇒ o'yin mavzuyi bo'yicha sayohat va maqsadli sayrlar uyushtirish;

⇒ suhbatlar o'tkazish;

⇒ badiiy asarlar va hikoyalar o'qib berish;

⇒ illustrativ rasmlar ko'rsatish;

⇒ mavzu bo'yicha turli mashg'ulotlar;

⇒ tasviriy faoliyat mashg'ulotlari o'tkazish.

3. bosqich. O'yinga tayyorgarlik (o'yin o'ynash uchun maxsus joy, o'yinchoqlar va o'yin materiallari):

⇒ tayyor o'yinchoqlarni tanlash;

⇒ qo'lda yasalgan o'yinchoqlar. Bunda bolalarning mustaqil shug'ullanishlari uchun o'yin zonasini tashkil etish.

4. bosqich. Bolalarni o'ynashga o'rgatish (o'yin jarayoni va boshqa narsalarni o'yinda aks ettirish):

⇒ o'yinchoq va uning o'rnini bosuvchi buyumlar ta'sirini o'rganish;

⇒ o'yinda xayoliy tasawurlarni aks ettirishga o'rgatish;

⇒ o'yinda so'zlardan foydalanishga o'rgatish;

⇒ o'yinda harakatlarni hisobga olish malakalarini shakllantirish;

⇒ so'z va harakat;

⇒ harakat va o'yin materiali (so'z, harakat va o'yin materiali o'yinning tili hisoblanadi).

5. bosqich. O'yinda axloqiy munosabatlarga ta'sir etish, bolalar jamoasi, xulq-atvor, madaniyat, o'yin faoliyatida o'yin madaniyatini shakllantirish: — ma'lum o'yin mavzuyiga nisbatan bolalarning his-tuyg'ularini uyg'otish;

⇒ bolalarga o'yinni awaldan rejalashtirish elementlarini o'rgatish;
⇒ o'yinda rol va o'yinchoqlarni oqilona taqsimlashga o'rgatish;
⇒ tengdoshlari bilan ahil o'ynay olish madaniyatini tarbiyalash;
⇒ ahil jamoani shakllantirish: mustaqil o'ynash va o'yinni oxiriga yetkazish, o'yin jarayonidagi kelishmovchilik, bahslarni oqilona hal eta olish malakalarini tarbiyalash;

⇒ kattalarning o'yinga ta'sir etishi — maslahat berishi, tushunchalarini to'ldirish, o'yinga to'laqonli yordam berish;

⇒ bolalarning o'yin faoliyatlarini, axloqiy munosabatlarni baholash.

Sahnalashtirish o'yinlarining o'ziga xos xususiyatlari. Sahnalashtirish o'yinlari, bu bolalarning mustaqil ijodiy o'yin turi bo'lib, unda badiiy asar va hikoyalar bolalar tomonidan rollarga bo'lib ijro etiladi. Bu o'yinlar bolalarda iroda, intizom va o'z xatti-harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobiy ma'naviy xislatlarni shakllantiradi.

Sahnalashtirish o'yinlarida bolalar o'yin jarayoniga kirib boradilar, voqea va ertak qahramonlarining ichki hayotiga bevosita aloqador bo'lgan qahramonlik, jasurlik, mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobiy fazilatlarni o'zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning nutq faolligi, lug'at boyligi, dunyoqarashi kengayib boradi.

Sahnalashtirish uchun badiiy asar, ertaklar tanlash katta yoshdagilardan bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, istaklarini hisobga olishni talab etadi.

Adabiy asarlarini tanlashda quyidagi talablar qo'yiladi:

➤ Mazmunining g'oyaviy-ma'naviy barkamolligi.
➤ Badiiy jihatdan mazmundorligi.
➤ Asardagi qatnashchi va rollarning soni (qancha ko'p bo'lsa, asar shuncha ahamiyatlidir).

➤ Mazmuni yaxshi bo'lishi bilan birga, unda harakat turlarining ham ko'p bo'lishi.

➤ Ifodali o'qishga mos bo'lishi.

➤ Mazmuni qiziqarli, hayot bilan bog'langan bo'lmog'i.

Bolalar xalq ertaklarini sahnalashtirishni yaxshi ko'radilar. Masalan, «Sholg'om», «Zumrad va Qimmat», «Bo'g'irsoq» va bosh-qalar. Bolalar boshqa xalq ertaklarini ham turli usullarda qo'g'irchoq, soya, stol teatri orqali sahnalashtirishga ehtiyoj sezadilar.

Badiiy asarni eslab qolishlari uchun uni qayta o'qib berish, sahna ko'rsatish, rasmlar namoyish etish, didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Sahnalashtirish o'yinlari qiziqarli o'tishi va uzoq vaqt davom etishi uchun kerakli jihozlar tayyorlanishi va unga to'g'ri rahbarlik qilinishi kerak. Kattalar o'yin rejissori rolini amalga oshira borib, bolalarning xatti-harakatlari, qobiliyatlari, intilishlarini hisobga olib boradilar.

O'yinda faol ishtirok etgan bolalarni alohida rag'batlantirilib, kelgusida qaysi asarlarni sahnalashtirish kerakligini aniqlaydilar. Bolalarning ijodiy

qobiliyatlarini yanada takomillashtirishda qurilish materiallari bilan o'ynaladigan o'yinlarning roli kattadir.

Pedagoglardan Z.V. Lishtvan, V.G. Nechayeva o'z tadqiqotlarida qurish-yasash o'yinlarining o'ziga xos tomonlari va ahamiyatini yoritib berganlar. Qurish-yasash o'yinlari bolada buyum obrazini fazoviy ifodada tasvirlashni talab qiladi. O'yin jarayonida biror-bir material yoki buyumning hajmi, katta-kichikligi, bir-biriga mosligi, fazoviy mo'ljallay olish ko'nikmasi shakllanadi, rivojlanadi.

Qurish-yasash o'yinlari bolalarda kuzatuvchanlikni shakllantiradi, buyumlarni fazoviy joylashtira olishga o'rgatadi. Bu o'yinlarni o'tkazish quyidagi bosqichlarda o'tkaziladi:

1. bosqich. Bolalarning qurish-yasash qobiliyatlari ko'nikmamalakalarini, qiziqishlari darajasini o'rganish. Qurilish o'yinlariga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2.bosqich. Qurilish inshoot va binolariga sayohat, ekskursiya, maqsadli sayrlar tashkil etish. Turli suratlar, rasmlar, badiiy asarlar, suhbat orqali katta shahar va poytaxtdagi binolar, quruvchilar mehnati bilan yaqindan tanishtirish.

3.bosqich.

•Bolalar o'yinlari uchun sharoit yaratish. Qurilish materiallarini yetarli tarzda tayyorlash (guruh va yakka-yakka shug'ullanishlari uchun).

•Qurilish materiallari turli hajm va katta-kichiklikda bo'lishi mumkin.

•Guruhda va yer maydonchasida qurilish materiallari hamda ish qurollarining saqlanishi.

•Qurilish materiallarining to'g'ri va qulay saqlanishi. 5. Qurilish burchagidagi o'yinchoqlar va materiallarning joylanishi.

•Tashlandiq materiallardan qo'lbola o'yinchoqlarning mavjudligi.

•O'lkamiz va uning poytaxti, turli transportlar aks ettirilgan albomlar.

•Bino va inshootlarning qurilishini bolalar bilan kuzatish.

4.bosqich. Bolalarni qurish-yasashga o'rgatish va malakalarini shakllantirish. Bunda quyidagi usullardan foydalaniladi:

•Kattalaming tushuntirib, ko'rsatib berishi.

•Kattalaming biror-bir qurilishni qurib ko'rsatishi, har bir qismni tahlil qilib berishi.

•Namuna sifatida tayyor qurilish inshootini ko'rsatish.

•Qurilishning ayrim muhim qismlari va ularning xususiyatlari bilan tanishtirish.

•Tugallanmagan qurilish obyektini davom ettirishga jalb etish.

•Berilgan mavzu asosida binolarni mustaqil qurish-yasashlari.

•Bolalarning ijodiy-ixtiyoriy qurish-yasashlari.

•Tayyor qurilishni tahlil qilish.¹

5.bosqich. Bolalarning ijodiy qurilish o'yinlarini tashkil etish. O'yin jarayonida o'zaro munosabatlarda axloqiy sifatlarni, o'ynay olish madaniyatini

¹ M20 O.U. Hasanboyeva, M.X. Tojiyeva, Sh.K. Toshpo'latova va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Pedagogika kollejlari uchun o'quv qo'llanma. (To'ldirilgan va qayta ishlangan 2-nashri). T.: «ILM ZIYO», 2011. — 184 b.

shakllantirish, shuningdek, yoz oyida qum, suv, qish oyida esa qor bilan o'ynashga rahbarlik qilish.

Qum bilan o'ynash. Qum bolalarning o'ynashlari uchun eng qulay o'yin vositasi bo'lib hisoblanadi. Qum maxsus yashiklarda nam holatda saqlanadi. Qumni saqlashga gigiyenik talablar qo'yiladi:

- a) qum turli xil tosh, shishalardan tozalangan bo'lishi;
- b) qum faqat namroq holda saqlanishi;
- c) bolalarning salomatligiga xavfsolmasligi kerak.

Kichik yoshdagi bolalarni qum bilan o'ynashlari uchun bayroqchalar, o'yinchoqlar tayyorlab qo'yilishi kerak.

Suv bilan o'ynaladigan o'yinlar. Bu o'yinlar bilan kichik yoshdan boshlab shug'ullanish mumkin. Suvda qo'g'irchoqni cho'miltirish, o'yinchoqlar bilan o'ynash, katta yoshdagi bolalar esa suvda cho'milishlari mumkin. Qor bilan o'ynaladigan o'yinlar bolalarda quvnoq kayfiyatni uyg'otadi. Buning uchun yog'och belkurakcha, qorni tashish uchun quticha ortilgan chana bo'lishi shart. Kattalar yordamida qor uyumlaridan turli shakllar, qorbobo, qorqiz, hayvonlarning qiyofasini yasaydilar. Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarning mavjudligidir.

O'yinda o'yin niyati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin niyati o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi. Didaktik o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida didaktik o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o'tkaziladi. Bunda o'yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi. Didaktik o'yinlarda quyidagi qoidalarga amal qilinishi kerak:

- Navbatma-navbat ta'sir etish.
- So'ralganda javob berish.
- O'rtoqlari fikrini eshita olish.
- O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
- O'yin qoidasini bajarish.
- O'z xatosini tan olish.

Didaktik o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

- ❖ buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan;
- ❖ stol-bosma;
- ❖ og'zaki so'z o'yinlari.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkil etadi. Ularda tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish, imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi. Stol-bosma o'yinlari bolalarning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarini aniqlash, bir tizimga solish, tafakkurini (tahlil qilish, sintez, umumlashtirish, tavsiflash) o'stirish imkonini beruvchi o'yin usulidir. Bu o'yin turiga:

- ⇒ lotto;
- ⇒ juft rasmlar;
- ⇒ domino;
- ⇒ labirint kiradi.

Og'zaki so'z o'yinlari katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'tkaziladi. Ular bolani eshita olish, zudlik bilan javob topa olish, o'z fikrlarini tez va aniq ifoda eta olishga o'rgatadi. Tadqiqotchilarning fikricha, bunday o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'yin turlarida didaktik maqsad va o'yin materiallarining mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Qoidali-harakatli o'yinlar asosini bolaning jismoniy rivojlanishiga qaratilgan harakatlar tizimi egallaydi. Bunda asosan yurish, yugurish, sakrash, chirmashib chiqish, uloqtirish, emaklash kabi harakatlar o'yin mazmunini belgilaydi. Qoidali-harakatli o'yinlar kelib chiqishiga ko'ra:

- xalq milliy o'yinlari;
- mualliflik o'yin turlariga bo'linadi.

Har ikki o'yin turida ham asosiy mezon — o'yin qoidasi bo'lib hisoblanadi. Harakatli o'yinlar harakatlarning aniqligi, ifodaliligi, bolalarda tezkorlik, epchillik, qo'rqmaslik, mardlik kabi oliyjanob fazilatlarini tarbiyalab boradi. Ko'pchilik harakatli o'yinlar jamoa bo'lib o'ynashga mos, bu jamoada uyushgan holatda harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi. Qoidali harakatli o'yinlarni o'tkazishda bolalarga rolni to'g'ri taqsimlash o'yin jarayonini kuzatib borish, unga rahbarlik qilish, o'z vaqtida yaxshi harakatlarni rag'batlantirish o'yin nufuzini oshiradi. O'yin jarayonida quvnoq kayfiyat, ijobiy his-tuyg'ular yuzaga keladi. Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin sujeti ochiq xarakterga ega bo'ladi. Masalan, «To'pni quvla!», «To'pni ushlab ol!». Katta yoshdagi bolalar uchun o'yin maqsadi, qoidasi va o'yinni tashkil etish murakkablashadi.

Qoidali-harakatli o'yinlar avval jismoniy tarbiya mashg'ulotida o'rganiladi. So'ngra boshqa jarayonlarda takroran o'ynatilishi lozim. «Bolajon» dasturiga turli

yosh guruhlari bo'yicha o'tkaziladigan harakatli milliy o'yinlar turkumlari kiritilgan.

Maktabgacha ta'lim tizimini yaxlit uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish, ularning maktabga tayyorgarlik darajasini tubdan oshirish maqsadida bolalarga xorijiy tillarni o'yin faoliyati bilan o'rgatib dars samaradorligini yanada oshirish biz pedagoglarning mahoratimizga bog'liqdir. Maktabgacha va boshlang'ich yoshidagi bolalarga xorijiy tillarni interfaol metodlar, harakatli o'yinlar, didaktik o'yinlar, zamonaviy texnologiyalardan foydalanib dars o'tsakgina bolani qiziqtirib diqqatini jamlay olishimiz mumkin. Shuningdek bir paytning o'zida pedagog ota-ona bilan ham doimiy aloqada bo'lib tursa maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., «O'zbekiston», 1992.
2. I.A. Karimov. Istiqlol va ma'naviyat. T., «O'zbekiston», 1995.
3. I.A. Karimov. Yuksak malakali mutaxassislar — taraqqiyot omili. T., «O'zbekiston», 1995.
4. I.A. Karimov. Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyoti poydevori. T., «Sharq», 1998.
5. O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi». O., «Sharq», 1997.
6. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. O., «O'zbekiston», 1997.
7. Maktabgacha ta'limning davlat standard. O'zPFITI. O., 1995.
8. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. O., «O'qituvchi», 1996.
9. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. O., «O'zbekiston», 2000.
10. Uchinchi ming yillikning bolasi. O'quv qo'llanma. O., «Ma'rifat — Madadkor», 2001.
11. U. Tolipov, M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. O., «Fan», 2005.
12. Sh. Shodmonova. Maktabgacha pedagogika. O., «Fan va texnologiyalar», 2005.
13. Pedagogika fanidan izohli lug'at. (Tuzuvchilar: J. Hasanboyev, X. To'raqulov, O. Hasanboyeva, N. Usmonov). O., «Fan va texnologiyalar», 2009.
14. «Bolajon» tayanch dasturi. O., 2010.
15. A. Holiqov. Pedagogik mahorat. O., «Iqtisod — Moliya», 2010.
16. [hnp://www.detskiysad.ru/ped](http://www.detskiysad.ru/ped).
17. [hnp://www.detskiysad.ru/ped/dp.064.himl](http://www.detskiysad.ru/ped/dp.064.himl).
18. Абдуллаева, Р. М. (2022). Интеграция С Клиническими Дисциплинами В Медицинском Вузе При Обучении Русскому Языку Специальности. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 94-97.
19. Абдуллаева, Р. М. (2022). Коммуникационные Технологии Языкового Обучения В Медицинском Вузе. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 98-102.
20. Abdullaeva, R., Esanov, F. N. U., & Eshbaeva, N. (2022). Translation as a means of teaching clinical terminology.
21. Абдуллаева, Р. М. (2019). Ситуативный контекст в процессе преподавания русского языка студентам медицинских вузов. In Современная Россия в мировом политическом процессе: глобальное и региональное измерение (pp. 357-363).
22. Абдуллаева, Р. М. (2021). СЕТЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. Редакционная коллегия.

23. Кулахметова, Ж. Т. (2018). ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. НАУКА И ИННОВАЦИИ В XXI ВЕКЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ОТКРЫТИЯ, 51.
24. Abdullaeva, R., Mirrahimova, G., Israilova, I., Eshbaev, O., & Aminova, G. (2020). Learning foreign vocabulary using computer programs. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(S1), 567-572.
25. Mirzatullaevna, A. R., Jabbarovich, E. U., Shuhratovna, M. G., Erikovna, N. F., & Majlimovna, P. M. (2019). Uso de tecnologías multimedia modernas en clases de idiomas extranjeros. *Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(18), 80-85.
26. Абдуллаева, Р. М. (2016). СВОЕОБРАЗИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЕЛИКОБРИТАНИИ. Ученый XXI века, 9.